

HERGEŠIĆEV DOPRINOS HRVATSKOME ČASOPISOSLOVLJU

I.

U drugome kolu Male knjižnice Matice hrvatske, kao njezin peti svezak, u Zagrebu se 1936. pojavila studija “Obzorova” novinara i urednika i tek namještenoga, ali nesuđenoga docenta zagrebačke komparatistike Ive Hergešića *Hrvatske novine i časopisi do 1848.*¹ U uvodu njezin autor otpočinje tvrdnjom kako je trenutna stogodišnjica prvih hrvatskih novina zapravo starija za pola stoljeća imaju li se u vidu prve novine koje su izlazile u Zagrebu, ali i pokraj takve tradicije još nema “cjelovitoga i pouzdanog prikaza hrvatske periodičke štampe”. Bilo je, istina, nekih pokušaja poput Lakatoševa 1911., anonimnog autora iz “Strossmayerova kalendara” 1912., pa Klaićeve knjige o knjižarstvu u Hrvata s mnoge važnih podataka i o povijesti naših periodika, članka Uroša Džonića u *Narodnoj enciklopediji* 1929. i Ivana Peršića u “Obzoru” 1934., a građe za povijest novinstva ima i u posebnom broju “Novinara” gdje je i Hergešićev članak *Jedan vijek hrvatskog novinstva* koji je u povodu stote obljetnice Gajevih novina autor ove

¹ Dr. Ivo Hergešić, *Hrvatske novine i časopisi do 1848.* Izdanje Matice hrvatske, Zagreb 1936. – Studija je ponovo objavljena kao drugi svezak *Izabranih književnih djela Ive Hergešića* (Zagreb: Ex Libris, 2005.) koja su tiskana u povodu obilježavanja 100. godišnjice autorova rođenja i 50. godišnjice osnutka Odsjeka za komparativnu književnost, a urednici su Jelena Hekman i Mirko Tomasović.

studije napisao za zagrebački kongres Jugoslavenskog novinarskog udruženja.²

Hergešiću je razumljivo da i razni priručnici književne i političke povijesti kakvi su Bogdanovićeve ili Šišićevi moraju voditi računa o novinama i časopisima, odnosno o periodičkim publikacijama, a tu su i samostalni prilozi, većinom prigodni članci ili studije, “kojima žurnalistika nije glavni predmet”, dok “knjiga i većih rasprava” o novinstvu “ima vrlo malo”. Tu je Kasandrićeva o “dalmatinskoj štampi u 19. vijeku”, Karličićeva o “Kraljskom Dalmatinu”, Šišićeva o Šporerovim novinama, pa iako su Smiči-klas, Šurmin i Fancev osvijetlili pitanje preporodne žurnalistike, tema nije iscrpljena. Nije iscrpljena ni građa o njemačkim listovima u Hrvatskoj, premda se o njima razmjerno mnogo raspravljalo (Andrić, Deželić, Kesterčanek, Pecinovskij, Schick, Tropsch, Vinković), a francuski “Telegraphe Officiel” čak je temeljito obrađen (Priatelj, Maixner, Urlič, Kos, Tavzes, Dobrovoljc). No, sva ta istraživanja nisu postala općom svojinom, revizije i otkrića ostaju mrtvim slovom, a stvari se prikazuju po staroj šablonoj sa svom silom netočnih podataka dok s druge strane za mnoge zanimljive pojave znadu samo specijalisti, pa šira javnost, kako to pokazuje i recentni zagrebački kongres, i ne sluti da je prije Gaja u Hrvatskoj bilo novina. Nisu to “nikakove filološke doskočice ili učeni balast, nego živa historija, koja je i te kako aktualna, te često objašnjava sadašnjost ili opominje poka-

² I. Hergešić, *Jedan vijek hrvatskog novinstva*. O stotoj obljetnici Gajevih “Novina”, “Novinar”, Jugoslavensko novinarsko udruženje, Zagreb 24. V. 1936., 3-10 – Pišući ovaj rad, uzalud sam pokušavao naći dotični broj “Novinara”; nema ga nijedna zagrebačka knjižnica, tako da nisam mogao usporediti ovaj rad s Hergešićevom knjigom i potvrditi pretpostavku kako je rad bio svojevrsni *digest* buduće knjige. No, čini se da su i jedno i drugo, izuzmemo li stranice o časopisima u Hergešićevoj *Hrvatskoj moderni*, zapravo bili jedini autorovi radovi o ovoj temi. Ako me išta demantira, volio bih da to bude rukopis drugoga dijela *Hrvatskih novina i časopisa*, koji je po svemu sudeći postojao, ali kako i zašto je neobjavljen, ostaje tajnom.

zujući put u budućnost. Ta budućnost se gradi na prošlosti, a malenim narodima kao što je hrvatski, treba uvijek prstom upirati u ono, što je stvorio i čime se afirmirao u kolu prosvijećenih naroda, pa bilo to i uz tuđu pomoć”, dodaje Hergešić.

Sve to navelo je autora ove studije da o stotoj obljetnici Gajevih novina prikaže “letimično i točno” povijesni razvitak hrvatskih novina i časopisa “od prvih početaka do naših dana”. U dotičnom su svesku tako ocrtani počeci štampe do 1848., a uzeti su u obzir njemački i talijanski listovi koji se “ne mogu izbaciti iz povijesti hrvatske žurnalistike jer su s njome upravo organski povezani, često svjedoče o zanimljivoj kulturnoj simbiozi između domaćeg i stranog elementa (“Luna” ili karlovački “Pilger”, zadarska “Rivista Dalmata”), a ponekad su hrvatskiji od listova, koji su izlazili na hrvatskom jeziku (njemačka “Croatia”, neko vrijeme, ili Kaznačićev “L’Avvenire”)”.

U drugom svesku, najavljuje Hergešić, bit će obrađena periodička štampa do kraja 19. vijeka, tako da oba sveska, koji izlaze u istom kolu, tvore cjelinu. Hoće li pak 20. vijek biti prikazan, ne ovisi o piscu ni o Matici hrvatskoj, nego o prilikama; ta povijest zadire neposredno u današnjicu, pa nije lako o njoj pisati, premda su vrela obilatija i direktnija.

Na kraju uvoda ovome svome “djelcu” Hergešić dodaje da to “nije i ne može biti nikakova historija, nego pregled”, “skica, a ne potpuna slika” u kojoj su “istaknuti glavni podaci, misli vodilje, a nastojalo se povezati rezultate pojedinačnih istraživanja u preglednu cjelinu, kako bi se svatko mogao lako i brzo orijentirati” pri čemu je “dakako trebalo mnogo provjeriti i revidirati, a kako je štampa usko povezana sa svim pojavama života, a napose s političkim prilikama, to uvijek postoji opasnost, da se raspravljajući o novinama udaljimo od predmeta”. Zato, nastavlja Hergešić, “idealno bi bilo prikazati hrvatske periodike (i periodike u Hrvatskoj) u sklopu kulturno-historijskog i političkog razvitka hrvatskog naroda”, no to je zahtjevan posao, pa “ova dva sveska pod naslovom *Hrvatske novine i časopisi* treba da posluže kao infor-

mativan priručnik” u kojem se, osim usustavljenih, točnih i potpunih podataka, navode i glavna vrela čime je pisac htio “upozoriti na praznine koje bi trebalo što prije ispuniti da bi se moglo ozbiljno pomišljati na pisanje povijesti hrvatske periodične štampe”.

Organiziravši svoj “informativni priručnik” u pet poglavlja, Hergešić započinje prikazom novina *Jozefinsko doba*, tj. “Nove Latine”, “Kroatischer Korrespondenta” i Bogdanićeva pokušaja 1792.

“Nova Latina” su latinske novine koje je Antun Jandera najavio u svome “*Calendarium Zagrabiense*” za 1771. godinu, trebale su se pojaviti u Zagrebu po uzoru na “*Wiener Zeitung*”, izlazile bi svake subote na dva lista, a dobivale se u Kaptolskoj tiskari u Novoj Vesi po cijeni od tri novčića. Kako je ubrzo Jandera umro, od “Nove Latine” nije bilo ništa, iako se ne isključuje mogućnost da je koji broj toga tjednika zaista i izašao.³ Umjesto toga Ivan Toma Trattner, “ekspONENT bečkoga dvora”, pokrenuo je u svojoj tiskari 1789. “*Kroatischer Korrespondent*”, kojemu je prethodio proglas. Prema Deželićevoj redakciji Hergešić ovaj proglas prenosi na njemačkome, ističe kako će ove novine izlaziti dvaput tjedno u formatu velike osmine kao spomenuti “*Wiener Zeitung*”, baviti se ratnim, političkim, crkvenim i općim događajima, bilježiti važnije inozemne događaje, ali kani najveću pažnju posvetiti hrvatsko-slavonskim i krajiškim događajima, pa se nakladnik obraća dopisnicima, koji će dobivati list badava (izuzevši poštarinu), a možda i honorar budu li novine naišle na prođu. “*Kroatischer Korrespondent*” imat će i mali oglasnik s tarifom, a pretplatnici će svakog tjedna dobivati bibliografski prilog s knjigama, itd.

³ Pozivajući se na istraživanja Valentina Putaneca *O prvom časopisu u Hrvatskoj “Ephemerides Zagrabienses” ili “Nova Latina”* (“Građa za povijest književnosti Hrvatske”, knj. 21, 255 – 261. Zagreb: JAZU 1951.), Josip Horvat u svojoj povijesti kao “prve novine u Hrvatskoj” navodi “*Ephemerides Zagrabienses*” čijih je “svega 50 brojeva” otisnuo Antun Jandera u zagrebačkoj *Kaptolskoj tiskari* 1771. godine. (Usp. Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939*, str. 46. Zagreb: Stvarnost, 1962!)

Umjesto planiranoga 4. travnja prvi broj “Kroatischer Korrespondent” izišao je 3. lipnja, nastavlja Hergešić, pa komentira pojedine rubrike i vijesti, uglavnom vojne, dakako, birane, pa je “Kroatischer Korrespondent” prestao izlaziti čim se promijenio sistem. Kada, ne zna se točno jer u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu zadnji sačuvani broj je od 29. prosinca 1789. Ove “prve novine u Zagrebu”, kako ih naziva, bile su glasilo jozefinskog apsolutizma, a pokrećući ih u Zagrebu, Trattner je dobro uočio ovaj grad kao idealno mjesto za izvješćivanje o ratu s Turskom, imao je smisla za aktualnost i konjunkturu, a pokraj vijesti iz njemačkih listova, ima i originalnih izvještaja, no “ne smijemo se obmanjivati, da je bio hrvatski list na njemačkom jeziku: izdavao ga je stranac u interesu tuđinskog režima”, poentira Hergešić.⁴

Pozivajući se na Šišićeva istraživanja, Hergešić nadalje spominje “nekog Franju Bogdanića” koji je dobio dozvolu za izdavanje tjednika na hrvatskom jeziku za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju ćirilskim i latinskim pismenima, i to “gotovo pola stoljeća prije Gajevih “Novina”, pa ova činjenica svjedoči “o dalekosežnim (predalekosežnim!) planovima”, a “pokušaj stvaranja općega književnog jezika” “u 18. vijeku” “dokaz (je) više, koliko je Fancev u pravu, kad ističe domaće, naše podrijetlo hrvatskog preporoda”, zaključuje autor.

U drugome dijelu Hergešić obrađuje *Napoleonovo doba*, također s dvojim novinama i jednim pokušajem, tj. “II regio Dalmata” (Kragliski Dalmatin), “Telegraphe Officiel” (Telegraf naredieni) i Nagyov “Slavonski Feniks”.

Naime, nakon pauze od 1789. do 1806. kada nije u hrvatskim krajevima izlazio nijedan list, “opet su strani vlastodršci morali

⁴ Za razliku od Hergešića, Horvat “Kroatischer Korrespondent” naziva “trećim novinama koje izlaze u Zagrebu”, jer u međuvremenu navodi “Agramer deutsche Zeitung” iz 1786. od kojih se nije sačuvao nijedan broj, pa se o njemu doznaje posredno, preko peštanskoga “Mercur von Ungarn, oder Literaturzeitung” (Horvat, 51).

osjetiti potrebu, da se afirmiraju pomoću javnoga glasila”. Ovaj se put radi o Francuzima⁵, koji za razliku od جوزefinskoga apsolutizma, nisu denacionalizirali narod, štoviše, u kratko vrijeme preobrazili su zapuštenu Dalmaciju u kojoj su pokrenuli talijansko-hrvatski tjednik “II regio Dalmata – Kraglški Dalmatin”. No, “ne valja reći, dodaje Hergešić, da je “Kraljski Dalmatin prvi hrvatski list: ovo su talijanske novine s hrvatskim prijevodom, a sama ta činjenica dosta je da nacionalno-hrvatske zasluge francuske uprave svedemo na pravu mjeru”.

Opisujući prvi broj s “baroknim proglasom” koji je zapravo program lista, a čiji tekst “nije zanimljiv samo kao jezično-pravopisni uzorak najstarijega hrvatskog novinskog stila, nego je zanimljiv i svojim sadržajem”, Hergešić podsjeća da je “II regio Dalmata”, i pokraj očite Dandolove dobrohotnosti i Marmontova prijateljstva, službeno glasilo – “no mora se priznati, da je teško zamisliti službeno glasilo, koje bi pokazalo više interesa i brige za narod u osvojenim krajevima”. Pozivajući se na Karličevu “podrobne analizu sviju godišta “Kraljskog Dalmatina””, dodaje Hergešić kako “prve novine u kojima je dolično mjesto dano hrvatskom jeziku nažalost rano prestadoše”, što je vjerojatno potaklo Austriju da se i sama pozabavi pitanjem izdavanjem hrvatskih novina u Zagrebu kao utuk “Kraljskom Dalmatinu”. Umjesto “Kraljskog Dalmatina” francuska je vlast počela izdavati novo službeno glasilo na francuskom, talijanskom i njemačkom jeziku, a bilo je najavljeno i hrvatsko izdanje, poziva se Hergešić na studiju M. Kosa “*Telegraphie Officiel*” in *njegove izdaje iz 1926-27*.

Promjene u francuskoj upravi tzv. ilirskim krajevima, premještanje uprave iz Zadra u Ljubljani, nisu sasvim isključile interes francuskih službenih glasila i za naše krajeve. Štoviše, urednik “Telegrapha” Charles Nodier, koji je u nekoliko mjeseci

⁵ Na ovome mjestu Hergešić u bilješki ističe kako se “u novije doba strože sudi o blagodatima francuskog vladanja u našim krajevima” navodeći pritom G. Novaka, T. Mortigijija i F. Fanceva.

preobrazio list, uveo je feljton u kojemu su tretirana sva moguća pitanja koja se odnose na Iliriju, a pojedinačni članci trebali su biti građa za veliku Nodierovu ilirsku enciklopediju *Statistique illyrienne*, no, već u rujnu list je prestao izlaziti. Iako kratkotrajan, ne valja podcijeniti njegove zasluge, dodaje Hergešić, Nodier piše o proučavanju ilirske povijesti, o Appendiniju i dubrovačkim pjesnicima, živo ga zanima “ilirska” narodna poezija, ilirski jezik i običaji Morlaka, skuplja građu za povijest Dalmacije, raspravlja o topografiji Dubrovnika, a bavi se i dalmatinskom klimom i gospodarsko-političkim pitanjima. “Premda Nodier nije bio stručnjak – citira Maixnera – i nije mnogo znao o nama, njegov je rad znatan, jer je on kao urednik u Ljubljani tako smiono poduzeo da organizira sistematski rad naših književnika. Dvadeset godina prije Gajeva nastojanja taj je pokušaj tog stranca svake hvale vrijedan”.

Hergešić ističe kako time nije prestala potreba za izdavanjem hrvatskog lista, ali se takvoj ideji navodno protivio i sam biskup Vrhovac obrazlažući – kako to navode Smičiklas i Šurmin – da za novine još nije došlo vrijeme. Naime, istodobno s francuskim “Telegraphom”, nastavlja Hergešić, podnosi Antun Nagy 1813. molbu za “ilirske” novine “Slavonski Feniks”, a priloženi *Planum pro ephemeridibus Slavonicis sub titulo Slavonski Feniks*, što ga Fancev i Šišić upravo spremaju za objavljivanje, veoma podsjeća na Gajev program u molbi iz 1832. Pozivajući se na Šišića, Hergešić navodi kako je Nagy tražio preporuku virovitičke županije baš kao što će se kasnije Ljudevit Gaj obraćati zagrebačkoj županiji. Iako mu je dozvoljeno izdavanje novina, vjerojatno i zato što su otišli Francuzi s kojima je prestao “Telegraphe”, Antun Nagy zapeo je u provedbi, no ostaje kao važan i simptomatičan pokušaj koji svjedoči o kontinuitetu domaćih nastojanja, da se stvori hrvatska žurnalistika, zaključuje autor.

U trećem poglavlju (*Uoči preporoda*) Hergešić se bavi sljedećim naslovima: “Agramer Theater-Journal”, “Oglasnik Ilirski”, “Luna-Agramer Zeitschrift” i “Gazzetta di Zara”.

Nakon Nagyeva neuspjeha i odlaska Francuza koji pak nisu dospjeli izdati i hrvatsku verziju službenog “Telegrapha”, kao što su bili izdavali i hrvatsku verziju “Kraljskog Dalmatina”, ponovo je uznapredovala germanizacija, te u Zagrebu, koji je od druge polovice 18. stoljeća njemački kazališni grad, već 1815. izlazi kazališni list “Agramer Theater-Journal”, “ujedno prvi zagrebački časopis”, ističe Hergešić. Nakladnik mu je kazališni poduzetnik A. G. Guttenberg, koji u njemu osim kazališnih, donosi i zabavnih i poučnih nekazališnih stvari, kao “Wochenschrift zur nutzlichen und angenehmen Unterhaltung”. No, list nije dugo izlazio, po Tropschu svega sedamnaest brojeva, a sačuvao se samo jedan, prvi, u novije vrijeme reproduciran u “Narodnoj Starini” uz članak V. Deželića o Novoselovoj tiskari, dodaje Hergešić.

Naglašavajući kako od “Kraljskog Dalmatina” do Gajevih “Novina” nema hrvatskih novina, no zato su dva njemačka lista pokrenuta u Zagrebu, dok u Zadru izlazi službena talijanska “Gazzetta di Zara”. Da se ipak ne radi o potpunome mrtvilu, pokazuju “dokumenti, koji svjedoče o dozrijevanju i jačanju preporodne misli” – od okružnice biskupa Vrhovca 1813., Mihanovićeve *Reč domovini* 1815., Šporerova *Oglasnika ilirskog* 1818., Mikloušićevih kajkavskih spisa, Gajeva pravopisne *Osnove* 1830., Štoosova *Kipa domovine* 1831. do kapitalnoga Derkosova spisa *Genius patriae* i Draškovićeve *Disertacije* – po Fancevu “prevažne” 1832. godine, niže Hergešić očito dobro upućen u netom objavljenu Fancevljevu hrestomatiju *Dokumenti za naše podrijetlo Hrvatskog preporoda* (“Građa”, knj. 12, Zagreb: JAZU, 1933).

Dakako, zaustavlja se na Šporerovu *Oglasniku ilirskom* koji nije nikada izišao, ali se sačuvao poziv na pretplatu o kojemu je 1912. pisao Šišić, a Fancev ga preštampano u svojim *Dokumentima*. Hergešić potom prepričava Šporerov poziv na “oglasnicu” (t. j. novine), motive i glavne prednosti, jezik, sadržaj te mjesto gdje bi trebao biti list štampan dvaput tjrdno kao i očekivanja anonimnoga nakladnika da njegov pothvat naiđe na razumijevanje zemljaka te urodi plodom i koristi domovini. Pozivajući se na

Šišića, Hergešić ispravlja raniju Smičiklasovu tvrdnju iz “Rada” 1885. da je anonimni “izdaonik” Antun Mihanović, a i Fancev je u međuvremenu dokazao da Mihanović, za razliku od Šporera, nije studirao u Beču u kojemu je planirano tiskanje *Oglasnika ilirskog*. Relativno naširoko razlažući Šporerov boravak u Beču te zamršenu i dugotrajnu proceduru od Šporerove molbe do odluke da mu se dozvoljava izdavanje pučkog glasila (Volksblatt) “Illyrische Zeitung” tehnički nalik bečkom “Wandereru”, a koji bi uz strogu pasku cenzura izlazio srijedom i petkom u Beču i bio poštom slan u “ilirske” krajeve, Hergešić ističe da je Šporer relativno lako došao do cilja za koji se Gaj morao i te kako boriti. No, izvođenje Šporerova plana odmah je zapelo jer se nije se javio ni jedan abonent, a biskup Vrhovac uskratio mu je preporuku, pa je Šporer odustao. Čini se Hergešiću da je ovom neuspjehu kriva i činjenica, da poziv na pretplatu nije bio potpisan punim imenom, te publika nije znala tko se krije za tim pothvatom, a to što poziv dolazi iz Beča moglo je potaći i opravdane sumnje. U bilješci Hergešić navodi i Fancevljevo mišljenje da je jedan od glavnih razloga Šporerova neuspjeha ime ilirsko, koje je zbog francuske, odnosno austrijske Ilirije u Hrvatskoj bilo omraženo. No, nastavlja Hergešić, sada već svršeni medicinar i ambiciozni liječnik, Šporer se javio “Almanahom Ilirskim za godinu 1823.” u čijem se *Pridgovoru* – “prema egzemplaru, koji se čuva u Sveuč. knjižnici” (stoji u bilješci!) – ističe važnost narodnog jezika, dok Šporerovo pismo Gaju u kojem govori o svome neuspjelom pokušaju a Gaju čestita na njegovu uspjehu, Hergešić naziva ganutljivim jer je Gaj ostvario ono što je Šporer tek snivao.

Desetak godina nakon Guttenbergova “Theater-Journals” javlja se u Zagrebu novi njemački list “Luna – Agramer Zeitschrift”, o kojoj se već razmjerno mnogo pisalo – od Nikole Andrića, koji ga smatra prvim zagrebačkim listom, preko Deželićeve studije *Iz njemačkog Zagreba* i djelomično štampane monografije Slave Pecinovskyy do Kesterčaneka, koji se pozabavio kajkavskim pjesmama u “Luni”, te Tropscha, koji se osvrnuo na taj zagrebački

časopis u svom članku o njemačkim utjecajima na Ilirce i njihove prethodnike. Tu pažnju Hergešić smatra opravdanom jer je pojava “Lune” bila u svoje vrijeme događaj, koji je Tomo Mikloušić popratio zanosnim stihovima nazivajući “Lunu” *zagrebačkom vilom*. Bez obzira na ovo naivno oduševljenje, za Hergešića nema sumnje da je “Luna” uoči hrvatskog preporoda vršila neku domoljubnu funkciju. Naš autor potom sažimlje “Lunin” put i sadržaj od 1826. do 1829. kada postaje prilogom “Agramer (politische) Zeitung”. “Luna” je njemački list, ponavlja, ali iz njenog sadržaja jasno se razabire da izlazi među ljudima koji nisu Nijemci. Urednici pokazuju mnogo interesa i pažnje za domaću prošlost, čak se i beletristički prilozima odlikuju lokalnim koloritom, a ima i prijevoda hrvatskih autora. A da je “njemački ovaj list čvrsto srastao s milieumom, u kome izlazi, svjedoče lokalne impresije, koje iznosi nepoznati autor, koji se krije za šifrom G. F. S. u sastavku: *Agram. Die Tageszeiten. Ein Gemalde des 20. August 1826.*”, ističe Hergešić dotičnu priču o Harmici nad kojom će se “pravi Zagrepčan raznježiti čitajući ovaj prijatni report iz dobrih starih vremena”.

Politikom “Luna” se nije bavila, a i sama se je sukobila s cenzurom kad je njen urednik Stauduar odlučno stao uz Gaja, poziva se Hergešić na članak V. Pecinovsky. Više puta mijenjajući ime, prestala je 1858., u međuvremenu pojavila se Gajeva “Danica”, a “Luna” se upinje, ne bi li se što raznolikijim i bogatijim sadržajem oprla konkurenciji, čime se – dodaje Hergešić – može objasniti naslov kojim se “Luna” te godine bila nakitila.

Hergešić dodaje i taj podatak kako “Luna” od 1848. donosi i slike, od kojih su neke i kolorirane (moda). A pokušavajući ocijeniti što je od suvremenih njemačkih pjesnika ostalo, on nalazi “jedva štogod”, ali zato upozorava da je u njoj surađivala ne samo Tereza Arthner ili Kitty von Hoffmann i Rosenau, već se u pjesmama “Lune” mogu naći Klopstockov patos i sentimentalnost, te tipični motivi Gottinger Haina, pa iako nema zvučnih imena – veli Slava Pecinovsky – “Luna” je od velikog značenja. To je u jednu ruku prvi naš časopis koji izlazi 32 godine bez prekida, a u

drugu pak ruku “Luna” daje jasnu sliku o stanju naše tadašnje literature”, dodaje Hergešić opet se pozivajući na Slavu Pecinovskiy. “Časopis njemačkoga Zagreba” prati naš javni život kroz preporodno doba do kraja apsolutizma, a ako se “Agramer Zeitung” i odmetnuo od narodne stvari i služio tuđinu, “Luna” je unatoč svoje tuđinske natruhe i političkog oportunitizma bila važan faktor u našem kulturnom životu, a treba da bude pohvalno spomenuta, kad je riječ o počecima periodičke štampe u Hrvatskoj, zaključuje naš autor.⁶

Ovo će poglavlje Hergešić okončati prikazom još jednih službenih zadarskih novina “Gazzetta di Zara” (1832). Novi list, koji izdaju braća Battara, ima službeno obilježje, u njemu se raspravlja o narodnoj pripadnosti dalmatinskog pučanstva i pripojenju Dalmacije Hrvatskoj, no ogleda se i prvi otpor protiv nastojanja da se dalmatinski Hrvati sjedine s banovinskim Hrvatima, a nalazimo značajnih polemika između “Slavo-Dalmata” i “Italo-Dalmata”, pa ako s početka dolazi nekako do riječi slavenski element i pristaje sjedinjenja s Hrvatskom, oko četrdesetosme list je već potpuno zaplovio talijanaškim vodama. Dalmatinci su doduše Slaveni, ali je njihova kultura talijanska! – vječni je pripjev “Gazette di Zara”, ističe Hergešić. Kad početkom 1849. više ne bude službenim listom, braća Battara angažiraju novog urednika Vicka Duplančića, pa je ublažen protuslavenski ton, no list je u nemilosti i krajem 1850. prestaje izlaziti preturivši narodni preporod u Hrvatskoj i pripravivši, neizravno i protiv volje, teren za preporod u Dalmaciji, zaključuje Hergešić pozivajući se na Kasandrića.

Držeći se kronologije, stiže Hergešić u četvrtome poglavlju do Gajevih “Novina” i “Danice”.

Obrazloživši dug i trnovit put mladoga Gaja da ostvari svoju misao “kojom se bavio dulje vremena i zrelo promozgao stvar”, Hergešić ističe kako je na prvu molbu iz 1832. Gaju dopušteno

⁶ Usp. Sekulić, Ljerka: *Njemačka “Luna” u kulturnom životu Hrvatske*. Zagreb: Filozofski fakultet, 1968.

izdavanje književnog lista, ali on traži i političke novine, štoviše, prima ga sam car u Beču te 9. srpnja 1834. daje dopuštenje. Do službene odluke objavljuje Gaj “Oglasz” iz kojega Hergešić prema netom tiskanoj Ježićevoj *Ilirskoj antologiji* (1934) citira početak, prepričava planirani sadržaj “Novina” i “Danice”, te ističe Gajevu europsku orijentaciju prema narodima koji su toliko uznapredovali u prosvjeti, da knjige i novine nisu privilegij bogatih i moćnih, nego se nalaze i u “priproztech kuchah”, itd. Obavljajući i posljednje formalnosti, tj. nastojeći prebroditi i zadnje poteškoće do konačne dozvole, koja ni do kraja 1834. nije stizala, 6. siječnja 1835. izlazi napokon prvi broj “Novina Horvatzkih”, a 10. siječnja i književni prilog – “Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka”. Nadalje Hergešić bilježi sve ključne promjene u izlasku Gajevih tiskovina, pa i to kako, postavši službenim listom 1848., uredničke poslove obavlja Demeter, dok Gaj fungira kao odgovorni urednik sve do 1869.

Ovdje se Hergešić vraća u vrijeme pisanja svoje studije te ističe kako su “prošle godine” “Narodne Novine” slavile stotu obljetnicu ostavši sve do naših dana službenim glasilom te trenutno izlaze kao “Službeni list kr. banske uprave Savske banovine”, dok u bilješci uz vijest o jubilarnom broju “Narodnih Novina”, on negativno ocjenjuje tamošnji članak o *Sto godina Narodnih Novina* jer, pisan prema Smičiklasu, Šišiću, Murku i Šurminu, ne donosi ništa novo, a ne vodi dovoljno računa ni o davno stečenim rezultatima.

A nakon teze o “Danici” koja je “faktično svoju ulogu odigrala nakon četrdesetosme, kao i njen “učrednik i izdatelj”” a zvijezda joj počela blijediti već s pojavom Vrazova “Kola”, Hergešić detaljnije opisuje strukturu Gajevih tiskovina, prvo pravopis i njegove reforme. Pri tome se naš autor poziva na Milčetićev zaključak o tome kako je Gajeva reforma “najveličanstveniji momenat u kulturnoj povijesti naroda hrvatskoga”, ističe epohalni karakter Gajeva djela bez obzira što u njegovim novinama modernim člancima ni traga, a uvodne članke u današnjem smislu prvi

počinje pisati Šulek, pa je zanimljivija “Danica” u kojoj se “isprepliće vijek prosvjetiteljstva sa vijekom nacionalizma”.

Listovi su u preporodno doba “najvažnija žarišta” književno-patriotskih nastojanja, neusporedivo važniji od knjiga, koje su u prvo doba veoma rijetke, nastavlja Hergešić. Oko “Novina” i “Danice” okupljaju se do četrdesetih godina svi naši preporoditelji, Gajevo ionako skromno pisanje nije vrijedno spomena, osim proglašenja, koji su ionako djelo kolektivno, kako ističe literatura pozivajući se i na iskaze ponekih Gajevih suradnika. Usporedimo li Gajeve “Novine” i političku žurnalistiku, koja se javlja četrdesetosme, a “Danicu” s Vrazovim “Kolom”, učinit će nam se oba Gajeva lista izvanredno primitivna, naglašava Hergešić, no “Danica” i “Novine” dolaze u pravi čas da podupru i razviju preporodnu akciju, koja se poslije trideset i pete ne može zamisliti bez tih glasila. S obzirom na prilike, Gajevo je djelo zaista pionirsko. Hoteći ilustrirati za Gajev projekt nepovoljne prilike, Hergešić u bilješci navodi “slučaj *Glogovkinja*” pozivajući se na Šurmina, koga upotpunjuje i korigira Fancev u svojim *Dokumentima*, a napose u studiji *Postanak i historijska pozadina Gajeve pjesme “Još Hrvatska ni propala”* u prigodnome, ilirskom broju “Hrvatske revije” 1935.⁷

U nastavku bavi se Hergešić i osnutkom Gajeve tiskare i reformama ne samo jezika, pravopisa i imena, već i pisma jer Gaj planira da bi “Novine” izlazile na jednom stupcu latinicom, na drugom ćirilicom, no do toga će doći tek djelomice, i to 1849. kada je odštampao jedan list ćirilicom, poziva se na Šišića. Iza svega su stajale Gajeve političke ambicije i paktiranje s ruskim poslanstvom u Beču još 1838., a o čemu su već pisali Kulakovskij i Francev, a Nikola Andrić referirao u “Hrvatskom Kolu” 1908. došavši do zaključka, da je Gaj, istina, tražio i dobio od Rusa no-

⁷ Da ta “priča” I nije bila sasvim poznata, pokazuje studija Nikše Stančić, *Gajeve “Još Hrvatska ni propala” iz 1832-33*, Zagreb: Globus – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1989.

vaca, ali da su takove potpore dobivali i drugi slavenski naučenjaci i javni radnici. No, iz memoranduma, što ga je “nedavno” (srpanj 1935.) objelodanio jedan američki historik – nastavlja Hergešić – prema tekstu koji se nalazi u moskovskom arhivu, a koji je već Kulakovskij spominjao, vidi se da Gajeve osnove nisu nipošto bile bezazlene. U isto vrijeme dok u Beču figurira kao osoba povjerenja i predlaže uvođenje ćirilice zbog pobijanja ruskog utjecaja, Gaj nudi Rusima svoje usluge, pa je svojim političkim maki-nacijama izazvao zabranu ilirskog imena čime je Gajev prestiž dobio težak udarac. Nakon četrdesetosme, koja ga iznosi opet na površinu, uslijedila je afera s knezom Milošem, a događaji nakon sloma mađarske revolucije Gaja su posve diskvalificirali, kako to ističe recentna i hrvatska i srpska predmetna literatura.

Međutim, sve to ne može izbrisati Gajeve zasluge, zaključuje naš autor jer je “okupio hrvatske preporoditelje, organizirao njihova nastojanja i – služeći se onim što su drugi stvorili – dao se na praktično izvođenje preporodnog programa”.

Peto, zadnje poglavlje svoje studije Hergešić naslovljuje *Od Gajevih “Novina” do četrdesetosme*, u nj uključuje niz od sljedećih deset časopisa i novina: “Croatia”, “Der Pilger”, “Kolo”, “Priobćenje članovom horv.-slav. gospodarskog društva”, “Eco del litorale ungarico”, “Iskra”, “Branislav”, “Zora Dalmatinska”, “Dalmazia” i “Agramer Beobachter”.

Krajem 1838. Gajevim “Novinama” s “Danicom” i “Agramer Zeitung” s “Lunom” pridružio se mjesečni časopis “Croatia” Eduarda Breiera, Gajeva školskog druga, odnosno H. Bornsteina i J. B. Taubnera kao Breierovih nasljednika. Sva trojica drže do domorodnih, tj. hrvatskih interesa, a Taubnerov nasljednik A. F. Draxler bori se protiv mađžarona, uvodi ilustracije s litografiranim prilozima hrvatskih historijskih ličnosti, a raspisuje i nagradu za najbolju svadbenu pjesmu “in echtkroatischer Sprache” dok je posljednje godište “Croatie” ukrašeno hrvatsko-slavonsko-dalmatinskim i ilirskim grbom. K tome, dodaje Hergešić, u “Croatiji” surađuju Bogović i Preradović, a kad bude najavljena njezina

obustava, urednik s ponosom ističe zasluge tijekom četvorogodišnjeg izlaženja pružajući pouku i zabavu “in echt kroatischer Gesinnung”, pa se Hergešiću čini da je Deželić prestrog sudac kad “Croatiju” naziva opasnim časopisom koji se “iskitio farizejskim rodoljubljem” u čemu ga demantira i *Autobiografija* “Croatijina” suvremenika Mije Krešića.⁸

Nakon mađžaronske “Agramer Zeitung” i neutralne “Lune” i “Croatie” u Karlovcu se pojavio Prettnerov “Der Pilger-zeit-schriftliches Organ für vaterlandische Interessen, Kunst und Industrie”, koji – ističe Hergešić – podsjeća na “Lunu”, ali izrazitije fizionomije. Ima karakter novina i književno-kulturno-historijskog magazina, 1842. povećava format i mijenja podnaslov u “Commercielle-belletristische Zeitschrift. Organ für vaterlandische Interessen, Handel, Industrie und Gewerbe”. Hergešić dalje pretpostavlja, ispravljajući Lakatoša, da je “Pilger” doživio i burnu četrdesetosmu, a uvijek se osjećalo nastojanje urednika da list zastupao domorodne interese.

Sada se Hergešić vraća na “Kolo” čiji je glavni urednički posao obavio Stanko Vraz ugledajući se – kako to navodi Branko Vodnik – u glasilo Matice češke, ističe mu trodijelnu strukturu (*Ogledalo – Pregled – Pazar*) “kakvu poslije nije više doživjela hrvatska književnost”, a znamenit je bio “već i stoga, što se u njem prvi put javlja ozbiljna književna kritika”, citira Hergešić M. Šrepela. U tome Hergešić vidi revolucionarno značenje “Kola”, ali baš taj kriticizam, nastavlja, dovest će ga do toga da bude proskribiran, Gaju je mrska svaka konkurencija, graknuli su brojni diletanti i pozlijeđeni lokalpatrioti “i svi oni, kojima je prijao primitivno-pučki ton Gajeve ‘Danice’, vidjeli su u Vrazovu ‘Kolu’ pogubnu novotariju”. Vraz, jedini profesionalni književnik među preporoditeljima, opredijeljen za književnost i njezino “reštanje”,

⁸ Usp. Fruk, Marina, *Županova Croatia u kulturnom životu Hrvatske – znanje u povijesnom vremenu*. Disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1995!

bio je čak napadan na ulici, a broj pretplatnika sa 600 pao je na 200. Kanio je svake godine izdati po četiri sveska, ali je stvar zapela jer “borba nije bila književna”, Hergešić parafrazira Vrazova monografa Drechslera (Branka Vodnika), Vraz je popustio, a onda i kao Matičin tajnik obnavlja “Kolo”, pa se uključuju A. T. Brlić i Mirko Bogović izdajući o svom trošku posljednju knjigu.

Hergešić ističe kako su u “Kolu” surađivali najistaknutiji književnici, prema Drechslerovoj studiji navodi glavne suradnike i priloge, itd. Smotra koja je uređivana u obliku knjige jer se nije smjela zvati časopisom, imala je odjeke i izvan Hrvatske, a koliko je značila, vidi se i po kasnijim inicijativama da se obnovi, pa ga 1905. pokreće Matica kao “Hrvatsko Kolo”, obnavlja se i više približava Vrazovim tradicijama 1927., a danas je reprezentativna godišnja smotra, koja zaprema glavno mjesto među redovnim Matičinim izdanjima.⁹

Prije samoga kraja studije njezin će autor još spomenuti i prvo gospodarsko glasilo u Hrvatskoj “nespretnoga naslova” “Priobčenje članovom horvatsko-slavonskog gospodarskog društva od upravljajućeg odbora” (1842), zapravo bulletin za obavještavanje članstva, koji se ubrzo preobrazio u “List mesečni horv.-slav. Gospodarskog društva”, pa u ljetopis, onda je tjednik, a tek 1874. dobiva konačno ime – “Gospodarski list”, te izlazi dvaput na mjesec doživjevši visoku starost. Spominje također i “prve riječke novine” koje zastupaju interese “ugarskog” primorja “Eco del litomle ungarico” čiji karakter diktiraju mađarofilsku politiku i ekonomska pitanja, što utječe na “pravac pisanja, kojim se Eco nimalo ne razlikuje od kasnije fijumanštine”, odnosno glasila koje izlazi u prometnom lučkom gradu. A da bi mu vlastiti pregled bio potpuniji, na kraju kronološkim redom spominje i Havličkov almanah “Iskra” u kojoj je prvi put objavljen *Smèrt Čengiç-age* i koja znači priličan napredak prema Šporerovu “Al-

⁹ Usp. Martinčić, Ivan, *Knjiga o Kolu*. Zagreb: Erasmus, 1993.

manahu Ilirskom”, a veoma podsjeća na kasniji, Vukotinovićev “Leptir”.

Nesnosna cenzura potakla je Bogoslava Šuleka, najboljega novinara preporoditeljskog doba, da pokrene prvi hrvatski list u inozemstvu. “Branislav” je izlazio 1844. u Beogradu bez ikakvih oznaka iz kojih bi se moglo zaključiti tko izdaje, štampa i uređuje ove novine iz čijeg sadržaja naročito zanimljivim i poučnim Hergešić izdvaja razmatranja o zagrebačkoj cenzuri, za koju je teško reći je li se više rukovodila zlobom ili glupošću.

Prvi je isključivo hrvatski list u Dalmaciji “Zora Dalmatinska”, nastavlja Hergešić i dalje se pozivajući na Kasandrića. Njezina pokretača zbog pravopisnih pitanja Hergešić naziva pravim fanatikom, koji je unatoč svome rodoljublju i najboljim namjerama znao naškoditi narodnoj stvari u Dalmaciji. Zbog pravopisne nepopustljivosti nije se “Zora” mogla održati, premda je lijepo započela s Preradovićevim stihovima koje Hergešić navodi za ilustraciju Kuzmanićeva pravopisa. Odbivši svojom filološkom tiranijom vrijedne suradnike, a još više publiku, koju je lako odrediti preko popisa pretplatnika, Kuzmanić je morao prepustiti uredništvo iskusnome Augustu Kaznačiću. Ovaj je, istina, podigao nivo lista, ali mu nije pribavio nove pretplatnike, pa su se nakladnici dali u potragu za novim urednikom. Nikola Volarić uvodi Gajevu ortografiju, ali “Zoru” sada bojkotiraju pristaje “domaćeg” pravopisa, pa se opet vratio Kuzmanić, itd. Hergešić ističe suradnike koji zagovaraju sjedinjenje s Hrvatskom i značajnije priloge, ali je doskora apsolutistički mrak progutao i “Zoru Dalmatinsku”.

Godinu poslije “Zore” u Zadru izlazi “Dalmazia” osnovana “Zori” na utuk, ali konkurira i službenoj “Gazzetti di Zara”, ima 1846. najveću nakladu od 250 komada, dok “Gazzetta” izlazi u 150 primjeraka, a “Zora” u 200, poziva se Hergešić na Kasandrićeve podatke. Da prije četrdesetosme nije bilo lako izdavati ni njemačke listove, svjedoči pokušaj da se u Zagrebu 1847. pokrene “Agramer Beobachter”, ali bez saznanja o potankostima ovoga

pokušaja i zašto je u saboru u tome povodu bilo vike protiv zagrebačkih novina.

Završivši pregled s međašnom 1848. godinom, koja – prepuna sudbonosnih događaja i senzacionalnih obrata – predstavlja prekretnicu u hrvatskom javnom životu, u *Zaključku* svoje studije Ivo Hergešić ističe kako “štampa kao ogledalo javnoga, pa i privatnoga života”, odražava sve te događaje dočekavši i vlastiti bujan razvoj. Niče mnoštvo novih i kvalitetno različitih listova poput Kušlanova “Slavenskog juga”, koji ne zaostaje mnogo za velikim europskim listovima onoga doba, a u usporedbi s Gajevim “Novinama” razlika je upravo golema, a interesantnim ocjenjuje Hergešić i “Jugov” prilog “Prijetelj puka” kao prvi hrvatski list namijenjen seljaštvu. Za vrijeme sabora u lipnju 1848. izlaze “Saborske novine”, zanimljivo glasilo kratkoga vijeka, potom 1849. – 1850. izlazi u Zagrebu novi, dobro uređivan i moderno opremljen njemački “Sudslawische Zeitung” čije se pisanje potpuno poklapa s pisanjem “Slavenskog juga”.¹⁰ Sva tri izlaze neko vrijeme kao dnevници, pa su to su prvi dnevni listovi u Hrvatskoj, a u njima, ističe Hergešić, hrvatske državne i narodne ideje potiskuju pjesničku maglu ilirizma koji je izvršio svoju povijesnu misiju ustupajući mjesto realnijoj politici. Napokon, glavne su ličnosti hrvatskog novinstva sada Dragojlo Kušlan, Eduard Vrbančić, Nikola Krestić, Josip Praus i Bogoslav Šulek, a u dalmatinskoj Hrvatskoj I. A. Kaznačić.

Godine 1849. osnovan je u Zagrebu “Katolički list”, crkveno-bogoslovno glasilo koje će za vrijeme Bachova apsolutizma poslužiti i kao zaklonište narodnoj misli. Uz “Narodne novine” ovo je jedini hrvatski periodik iz prve polovice 19. stoljeća koji se uzdržao do danas, ističe Hergešić. Novinstvo se bujno razvilo i u Dalmaciji – od prvoga lista nakon ukinuća cenzure, zadarske “La Dalmazia doppo la liberta della Stampa”, poslije “Dalmazia

¹⁰ Usp. Vlasta Švoger, *Südslawischen Zeitung 1849. – 1852*. Organ nove epohe kod južnih Slavena. Zagreb: Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, 2002!

costituzionale” 1848. i 1849, preko kratkotrajne također zadarske “Staffetta”, a sljedeće 1849. osnovan je “L’Osservatore dalmato – Smotritelj dalmatinski”, koji izlazi dugi niz godina, štampa se naizmjenice na talijanskom i hrvatskom, pa se hrvatsko izdanje odjeljuje od talijanskoga, a od “Smotritelja” postaje “Glasnik”. U Dubrovniku 1848. izlazi list “Rimembranze della settimana” i s hrvatskim priložima, potom “L’Incerto”, a mjesto ovoga Kaznačićev “L’Avvenire”, koji piše posve u narodnom duhu i pledira za sjedinjenje s Hrvatskom.

U “crnom apsolutizmu” ostaje “Agramer Zeitung”, negdašnje mađaronsko glasilo, koje se lako prilagodilo novom kursu, novim su vlastodršcima prešle i Gajeve “Narodne novine”, a jedna jedina revija općega karaktera bio je Bogovićevo “Neven” kao glavni predstavnik hrvatskog otpora koji izlazi uz goleme poteškoće te mijenja urednike i nakladnike, periodicitet, pa i mjesto izlaženja. Izlaze i razni književni almanasi: “Dubrovnik”, “Bosanski prijatelj”,¹¹ “Leptir”, a 1851. pokreće Kukuljević prvi znanstveni časopis, koji također ima karakter almanaha “Arkiv za povjestnicu jugoslavensku”. Hergešić potrebnim smatra spomenuti i stručne listove “Težaški poučatelj” i “Agronome raccoglitore” u Zadru gdje je i jedan pravno-historijski list “Pravdonoša”, a koji – nakon zabrane – nastavlja zagrebački “Pravnik”. Zadrani Luigi Fichert pokreće talijanski časopis “La Rivista dalmata”, koji je predstavljao zanimljiv pokušaj kulturne suradnje između talijanskog, odnosno talijanaškog i hrvatskoga elementa, dok iste 1858. godine počinje u Zagrebu izlaziti “Napredak”, najstariji naš pedagoški list, koji se do danas održao, dodaje Hergešić.

Tijekom deset godina Bachova apsolutizma pojavilo se svega jedanaest listova koliko godine četrdesetosme i devete, Hergešić sada rezimira, najavljujući u bilješci kako će o hrvatskoj periodičkoj štampi 1848-49. i pod apsolutizmom biti potanje govora u

¹¹ Hergešić navodi “Prijatelj bosanski”, vjerojatno zato što ga nije imao u rukama, tj. informira se iz druge ruke, kao i u još nekim slučajevima.

drugom svesku. I prije nego će napokon okončati svoju u “glavnim crtama povijest periodičkih listova u hrvatskim krajevima od 1789. do četrdesetosme”, izvodi i statistiku prema kojoj je tijekom dotičnoga doba bilo “svega 19” listova: 8 hrvatskih (prvi 1835), 6 njemačkih (prvi 1789), 3 talijanska (prvi 1832), i dva mješovita (jedan talijansko-hrvatski, 1806., i jedan francusko – talijansko – njemački, 1810), izlazili su dvaput ili jedanput tjedno, ponekad i sasvim neredovito, neki su izraziti almanasi, koji su morali nadomjestiti prave časopise.

Od pokušaja ističe Janderin latinski tjednik te još šest listova, u odnosu na ostalu europsku štampu koja se zameće u 16. vijeku dok se u modernom stilu javlja u prvoj polovici 17. vijeka, hrvatska je štampa mlada, u relaciji s ostalim slavenskim narodima nismo baš zaostali, npr. prvi ruski list javlja se tek početkom 18. vijeka, prvi bugarski list izlazi 1844. i to izvan Bugarske, Ukrajinci prvi svoj list počinju izdavati 1848., a što se tiče najbližih susjeda Srba i Slovenaca, njihovo prvenstvo prilično je relativno jer prvi se srpski (zapravo slaveno-srpski), listovi javljaju pred kraj 18. vijeka u Beču, a u Srbiji tek 1834., dok se prvi slovenski list pojavljuje u Ljubljani 1797. i izlazi do 1800., a onda nastaje dulji vakum.

Stječe se dojam kako Hergešić nevoljko zgotovljava ovaj svoj pregled jer će na samome kraju još jednom ponoviti kako prvi tragovi periodičkih listova u Hrvatskoj vode u drugu polovicu 18. vijeka, da su nastali na poticaj stranaca, a služili tuđinskom režimu, no sve listove na stranim jezicima u prvoj polovici 19. vijeka ne smijemo smatrati tuđinskim i protunarodnim, a valja znati, opet će Hergešić, da je već u 18. vijeku bilo domaće inicijative, i to je pravi dokaz da se hrvatska štampa organski razvijala na rođenom tlu, da bi proklimala i procvala kada dođe vrijeme, a to je vrijeme Ljudevita Gaja koji izdaje prve hrvatske novine, završava Hergešić.

Svojoj studiji autor je dodao kronološki i abecedni popis listova do 1860. sa 44 naslova, a priložio je također i popis dvanaest

ilustracija koje su raspoređene na svega 107 strana maloga formata ove knjige. U *Napomeni* pisac zahvaljuje Franji Fancevu, koji je djelomično pregledao rukopis i pomogao opaskama, Ferdi Šišiću, koji mu je dao na raspolaganje neke neobjavljene prijepise iz bečkoga i peštanskog arhiva, Janku Barleu što mu je omogućio da pregleda pisma biskupu Vrhovcu te Mirku Breyeru i Hinku Vinkoviću jer su mu ustupili neke svoje rukopise – Breyer rukopis predavanja o novinstvu, knjižarstvu i štamparstvu za vrijeme hrvatskog preporoda, a Vinković svoju disertaciju o Eduardu Breieru.¹²

II.

Iz ovoga sažetoga citatno-parafrazičkog pregleda Hergešićeve relativno nevelike, ali podacima obilate knjige – od kojih se jedni odnose na korpus, a drugi na literaturu o tome istome korpusu – daju se izvesti neki zaključci koji bi išli u smjeru utvrđivanja autorova odnosa prema predmetu, odnosno temi, načinu na koji ju je njezin autor izložio te eventualnih odjeka ove Hergešićeve studije kao i njezine pozicije koju u svome području danas zauzima.

U pogledu korpusa naš autor, vodeći se kronologijom, uzima u obzir sve dotad poznate periodičke naslove – od prvih pokušaja i ostvarenja do produkcije tijekom pedesetih godina 19. stoljeća. Temeljitiše se posvećuje naslovima do revolucionarne 1848., a ostale zasad tek navodi u završetku svojega pregleda zaključno s “Napredkom” 1859. pripremajući – nakon Bachova apsolutizma – prijelaz, odnosno uvod u razdoblje koje je nastupilo povratkom ustavnosti; uostalom, “o hrvatskoj periodičkoj štampi 1848-49. i pod apsolutizmom bit će potanje govora u drugom svesku”, ističe Hergešić u jednoj bilješci.

¹² Dok je Breyerov rukopis u međuvremenu objavljen, rukopis Vinkovićeve disertacije o životu i radu za hrvatsku kulturu, posebice za povijesni roman zanimljivoga Eduarda Breiera u međuvremenu je – nestao!

U tome smislu on istraživački korpus smješta u okvire pet većih društveno-političkih razdoblja (1. Jozefinsko doba, 2. Napoleonsko doba, 3. Uoči preporoda, 4. Gajeve “Novine” i “Danica” i 5. Od Gajevih “Novina” do četrdesetosme), odnosno tri jer Gajevo ime očito funkcionira unutar preporodne paradigme, baš kako to – *mutatis mutandi* – tumači i službena historiografija Hergešićeva doba na koju se autor dosljedno poziva (Fancev, Šišić, Šrepel, Šurmin i drugi). Radi se o 44 naslova kako to pokazuje i priloženi popisi od 1771. do 1860. godine. S obzirom na pozicioniranje i kvalificiranje Gaja i njegovih glasila kao prvih nacionalnih novina, može se unekoliko govoriti o razdoblju od 1771. do 1835. kao o pretpovijesti, a od Gaja o povijesti hrvatskih novina i časopisa, iako sam autor tako izričito ne govori.¹³ Štoviše, u svojoj metodološkoj pozitivističkoj egzaktnosti, mladi Hergešić na kraju istraživački korpus i statistički konsolidira te zaključuje kako je bilo “svega 19” listova: 8 hrvatskih, 6 njemačkih, 3 talijanska i dva mješovita te da smo ispred barem nekih slavenskih naroda.

Hergešić, naime, “Kraljski Dalmatin” proglašava “prvim hrvatskim listom”, pa dok u međuvremenu – tj. od “Kraljskog Dalmatina” do Gajevih “Novina” – nema hrvatskih novina”, svoju će studiju Hergešić poentirati tvrdnjom kako je “pred sto godina” Ljudevitu Gaju uspjelo da izda – “prve hrvatske novine”. Također “Agramer Theater-Journal” proglašava Hergešić “prvim zagrebačkim časopisom”, a baš kao i francuski, odnosno talijansko-hrvatski “Kraljski Dalmatin”, tako je i njemačka “Luna” “vršila neku domoljubnu funkciju” te bila “u jednu ruku prvi naš časopis koji izlazi 32 godine bez prekida”. Iza ovoga stava ne stoji samo i do danas relativno disonantni stav domaće historiografije u

¹³ Ova granica uvelike se poklapa s općeprihvaćenim granicama hrvatskoga narodnog preporoda od 1790. do 1848., koji se nerijetko svodi tek na svoju ilirsku fazu, tj. do pojave Gaja i njegovih glasila. Usp. Jaroslav Šidak i dr. *Hrvatski narodni preporod – ilirski pokret*, Zagreb: Školka knjiga – Stvarnost, 1988!

pogledu mnogih stvari, pa tako i u pogledu prvenstva nacionalne periodike, odnosno načelno gledajući, u pogledu kriterija po kojima se ono određuje, već stoji u prvome redu Hergešićev stav koji se provlači kroz cijelu studiju – od toga da se nehrvatski (francuski, njemački i talijanski) listovi ne mogu izbaciti iz povijesti hrvatske žurnalistike jer su s njome ne samo organski povezani, već su poneki hrvatskiji od onih na hrvatskom jeziku.

Ovime Hergešić upućuje ne samo na pitanje kriterija po kojima se određuje pripadnost pojedinih novina i časopisa, već – što je mnogo važnije – na pitanje tumačenja fenomena nacionalnoga i kulturnoga, tj. na pitanje perspektive s koje se na njih gleda. Hergešićeva pozicija ukazuje na još žive i relativno jake refleksije post/preporodnih strategija u proizvodnji i čuvanju kolektivnoga nacionalnoga identiteta (o čemu najočitije govore citirani izrazi *naš* ili *tuđinski režim*, koji upućuje na “figuru Drugoga”, a koja će i unutar historiografskog diskursa trajati sve do naših dana!), s druge pak strane, upućuje i na one strategije unutar kulturnoga polja u kojemu se svaki identitet pokazuje kao produkt interakcije s Drugim, ma koliko se u potrebi svoje emancipacije taj Drugi ili minorizirao ili negirao. Drugim riječima, za Hergešića su i njemački i talijanski, jednako kao i latinski, hrvatski komunikacijski, odnosno kulturni jezici koji su – kako to pokazuje periodika – najaktivnije sudjelovali u oblikovanju hrvatskoga kulturnog prostora, a koji – kako se to na brojnim primjerima vidi – nije podudaran i s ostalim “njegovim” prostorima. U krajnjoj konzekvenci to upućuje na samu narav novina i časopisa kao medija koji, ma na koje polje smjerali, oblikovali ga i afirmirali – od politike do umjetnosti, znanosti ili zabave – u osnovi su ponajprije politička činjenica izrazite društvene moći i sposobnosti djelovanja.

Postupak kronološkog usustavljivanja građe naslonjen na historiografski ovjerenu periodizacijsku shemu ne samo da na posredan način potvrđuje spomenutu tvrdnju o naravi medija, a na neposredan čini to i Hergešić kad ne jednom kaže kako je

“štampa usko povezana sa svim pojavama života, a napose s političkim prilikama”, već ujedno implicira i tezu kako će ovaj medij svoju sudbinu, uspone i padove, isključio vezati uz društvene pokrete i previranja poput Gajeva ilirskog pokreta ili revolucionarne 1848. To nije bez određene opasnosti, upozorava Hergešić, naime, da se u raspravama o novinama, zbog njihova konteksta, udaljimo od predmeta. U tome smislu Hergešić svoju metodu kontrolira tako što je podvrgava cilju da u jednome konkretnom povodu, tj. “o stotoj obljetnici Gajevih novina, prikaže “letimično i točno” povijesni razvitak hrvatskih novina i časopisa “od prvih početaka do naših dana”.

Pri tome Hergešić ima na umu dvije ključne stvari: stogodišnju tradiciju i, usprkos takvoj tradiciji, manjak “cjelovitoga i pouzdanog prikaza hrvatske periodičke štampe”. Obje te stvari, međutim, kao polazište, Hergešiću tada ni same nisu bile neupitne jer “imaju li se u vidu prve novine koje su izlazile u Zagrebu”, ta bi tradicija mogla biti “starija za pola stoljeća”, kako se i pokazalo, a što se literature tiče, sav taj niz makar i prigodnih priloga tek je “mrtvo slovo, sa svom silom netočnih podataka”, da čak ni recentni zagrebački kongres ne sluti da je prije Gaja bilo novina. Za male narode poput hrvatskoga to nisu nikakve “filološke doskočice ili učeni balast, nego živa historija”, pa odmah potom Hergešić najavljuje i drugi svezak koji bi išao do kraja 19. stoljeća, dok pitanje 20. vijeka “kada povijest zadire neposredno u današnjicu”, ostavlja otvorenim. No, ni takva cjelina ne može biti povijest, nego pregled, skica u kojoj bi bili istaknuti “glavni podaci, misli vodilje” koje bi “povezale rezultate pojedinačnih istraživanja u preglednu cjelinu”.

U tu svrhu Hergešić se obilato koristi predmetnom literaturom pokazujući ne samo da je odlično poznaje, kako onu najstariju, tako i najnoviju, već i da je uzima kritički, tj. revidira je, osporava ili potvrđuje. U toj literaturi, koja je odreda u funkciji ovjeravanja nacionalnoga, ključno mjesto imaju Fancevljevi *Dokumenti*, pa će i Hergešić iskoristiti svaku priliku da pokaže “koliko je Fancev

u pravu, kad ističe domaće, naše podrijetlo hrvatskog preporoda”. Pozivajući se na Šišića, Hergešić ispravlja raniju Smičiklasovu tvrdnju iz “Rada” 1885. da je anonimni “izdaonik” Antun Mihanović, a i Fancev je u međuvremenu dokazao da Mihanović, za razliku od Šporera, nije studirao u Beču u kojemu je planirano tiskanje *Oglasnika ilirskog*”. A hoteći ilustrirati za Gajeve projekt nepovoljne prilike, Hergešić u bilješci navodi “slučaj *Glogovkinja*” pozivajući se na Šurmina, koga upotpunjuje i korigira Fancev u svojim *Dokumentima*, a napose u studiji *Postanak i historijska pozadina Gajeve pjesme “Još Hrvatska ni propala”* u prigodnome, ilirskom broju “Hrvatske revije” 1935. Nadalje, Hergešiću se čini da je Deželić prestrog sudac kad “Croatiju” naziva opasnim časopisom koji se “iskitio farizejskim rodoljubljem” u čemu ga demantira u *Autobiografija* (1898) “Croatijina” suvremenika Mije Krešića dok u bilješci uz vijest o jubilarnom broju “Narodnih Novina” u povodu Gajeve stogodišnjice, on negativno ocjenjuje tamošnji članak *Sto godina Narodnih Novina* jer, pisan prema Smičiklasu, Šišiću, Murku i Šurminu, ne donosi ništa novo, a ne vodi dovoljno računa ni o davno stečenim rezultatima, itd.

Ma koliko svjestan svojih metodoloških ograničenja, koja su posljedica u prvome redu odluke o tipu i funkciji teksta koji piše, to ne znači da Hergešić ne vidi i druge mogućnosti, štoviše, i konačni cilj kojemu je podređuje i vlastitu studiju. Naime, “idealno bi bilo prikazati hrvatske periodike (i periodike u Hrvatskoj) u sklopu kulturno-historijskog i političkog razvitka hrvatskog naroda”, kaže Hergešić, no to je zahtjevan posao, koji se može obaviti tek nakon što se obave određene predradnje usustavljanja “točnih i potpunih podataka, istraže sva vrela” i tako ukaže na “praznine koje bi trebalo što prije ispuniti”. Njegova planirana dva sveska, kao dijelovi budućega “informativnoga priručnika” pod jedinstvenim naslovom *Hrvatske novine i časopisi*, trebaju poslužiti upravo toj svrsi kako bi se jednom uopće moglo ozbiljno pomišljati na pisanje *povijesti hrvatske periodične štampe*.

Što se treće razine ove Hergešićeve mladenačke studije tiče, naime, teorije koja stoji iza izbora i odnosa prema građi te načina njezina tumačenja i slaganja u cjelinu, a koju njezin autor svakako naziva samo ne povijest, dakako, nju je moguće izvesti posredno jer je sam rad primarno kritičko-pozitivistički intoniran.

Podimo prvo od predmeta, a to su novine i časopisi, kako stoji u naslovu knjige. Njihov autor, međutim, koristi i druge pojmove: *periodik*, *periodička štampa*, *periodičke publikacije*, *list*, *listovi*, *periodički listovi*, *novine*, *gasilo*, *magazin*, *smotra*, *bilten*, *dnevnik*, *tjednik*, *ljetopis*, *almanah*, odnosno *štampa*, *žurnalistika* i *novinstvo*. S jedne strane riječ je o području, s druge o vrstama tiskovina koje su u području štampe, odnosno žurnalistike i publicistike. I tu postoji određena hijerarhija, tj. pojmu periodike podređeni su svi ostali oblici, kojima je *periodicitet*, kako Hergešić navodi na jednome mjestu, zapravo zajedničko obilježje i ujedno ključno za njihovu ritam – od dnevnoga, tj. dnevnika, do godišnjega, tj. godišnjaka, odnosno ljetopisa ili almanaha. Ovu tipologiju s obzirom na ritam pojavljivanja kao glavni kriterij, Hergešić je posredno izveo iz dotadašnje prakse i u tome smislu on ne ističe nijednu referencu koja bi bila iz područja teorije tiskanih medija niti ijedan problem – osim spomenutoga peridodiciteta – kojemu bi pridavao neku načelnu važnost.

Ono što Hergešića u tome trenutku svakako više zanima, a bilo je potaknuto poražavajućom ocjenom kako ni nakon sto godina od “prvih hrvatskih novina” ni najpozvaniji ne znaju da je i prije Gaja bilo novina. O novinama i časopisima piše se tek prigodno i u sklopu općih sinteza, a pokraj takve tradicije koja je zapravo starija od stogodišnje, nema radova kojima bi žurnalistika bila “glavni predmet”.¹⁴ Prati li se pažljivije Hergešićevo pisanje

¹⁴ Hergešić zapravo ima u vidu disokontinuitet kao glavni problem korpusa koji bi se onda trebao objediniti pod pojmom hrvatske periodike, tj. kontinuitet kao ključni kriterij prema kojemu bi se onda tradicija mogla ustanoviti. Npr. za Nagyjev neuspjeh veli kako “ostaje kao važan i simptomatičan pokušaj koji svjedoči o

o novinama i časopisima, teško je ne vidjeti kako s jedne strane da ne uzima u obzir moguću razliku između ta dva tipa periodika, s druge pažnju posvećuje prvenstveno – novinama, možda i zato što su prvi, barem u tome razdoblju, u manjini. Međutim, da određenom idejom razlike naš autor ipak raspoláže, tj. da se razlika podrazumijeva, vidi se po tome kad, npr. za Prettnerov “Der Pilger” kaže kako “ima karakter novina i književno-kulturno-historijskog magazina”, za “Kolo” (Vodnikove riječi!) da je uređivan u obliku knjige, jer se nije smio zvati časopisom, dok almanahe proglašava nadomjeskom za – “prave časopise”!

No, kakav je to “pravi časopis”, može se doznati tek posredno, tj. po tome koje od uvrštenih naslova Hergešić naziva časopisom. A to su u prvome redu njemački “Agramer Theater-Journal” – “prvi zagrebački časopis”, “Luna” – “časopis njemačkoga Zagreba” i “Croatia” – “zagrebački časopis”, te talijanski “La Rivista dalmata” – “talijanski časopis”, “La Favilla” – “tršćanski časopis”. Od hrvatskih samo jednom koristi pojam časopisa i za Gajevu “Danicu”, ali zato nekoliko puta za Vrazovo “Kolo” i Kukuljevićev “Arkiv”. Očito je da časopisom naziva samo neke periodike, i to – čini se – upravo one koji se uglavnom i sami tako deklariraju (*zeitschrift, journal, rivista*).

Tako je u pogledu profiliranja periodike. Osim peridoiciteta i po tome ključu izvedene klasifikacije, on će posredno upozoriti na još neka načela. Naime, kad govori o “Kraljskom Dalmatinu”, on ga naziva “službenim glasilom”, kao i “Gazzettu di Zara”, “Pilger” i novinama i magazinom zbog “književno-kulturno-historijskog” sadržaja, Kukuljevićev “Arkiv” prvim znanstvenim časopisom, Bogovićev “Neven” pak “revijom općeg karaktera”,

kontinuitetu domaćih nastojanja, da se stvori hrvatska žurnalistika”, itd. Pitanje kontinuiteta inače je opsesivna tema naše historiografije, i to sve donedavna, a način na koji se na nj odgovaralo u pojedinim područjima nerijetko je bilo frustrirajuće, npr. pitanje tzv. književnog jezika, pravopisa ili književnog kanona, regionalizma i sl.

dok “Težaški poučatelj”, “Agronome raccoglitore”, “Pravdonošu”, odnosno “Pravnik” i pedagoški “Napredak” proglašava “stručnim listovima”.

Iz Hergešićeve se studije dade razabrati još nešto što pripada strukturnim obilježjima novina i časopisa. Tako u povodu “Telegrapha” on ističe kako je u nekoliko mjeseci uvođenjem feljtona, u kojemu su tretirana sva moguća pitanja, njegov urednik Charles Nodier preobrazio ovaj list, a ne dovodeći u pitanje epohalni karakter Gajevih novina, ističe kako u njima nema modernih članaka, dok je uvodne članke u današnjem smislu prvi počeo pisati Bogoslav Šulek. Četvrti urednik “Croatie” A. F. Draxler uveo je ilustracije, dok trodijelnu strukturu Vrazova “Kola” (*Ogledalo – Pregled – Pazar*) “nije više doživjela hrvatska književnost”, a revolucionarnim ocjenjuje i njegov kriticism. ¹⁵ Kušlanov “Slavenski jug” ne zaostaje mnogo za europskim listovima, a dobro je uređivan i moderno opremljen i njemački “Südslawische Zeitung”, a jedino su se “Katolički list” i “Narodne novine” održali do danas, dakle, oba u rukama moćnih nakladnika – prvi Crkve, drugi države. Hergešić će spomenuti i konkurenciju, pretplatnike, cenzuru, nakladu i nakladnike kao i pitanje stila te važnosti urednika i uloge publike – ukratko: odreda ključno pojmove koje uključuje područje što ga je njemačka znanost još prije ove Hergešićeve studije nazvala *Zeitungs-*, odnosno *Zeitschriftwissenschaft*.

Dolazimo, napokon, i do implicitnih određenja nosivih pojmova ove Hergešićeve studije, a to su novine i časopisi, te njihove društvene uloge. Dakako, već ranije, u dijelu u kojemu se sugerira

¹⁵ Zanimljivo da Hergešić ovdje ne koristi pojam rubrike, a i inače čini to samo jednom, i to u bilješci u povodu “Croatie” i njezine rubrike “Vaterlandisches”. Što se Hergešićeve dotične tvrdnje tiče, šteta što nije napisao i planiranu drugu knjigu, pa bi vrlo vjerojatno u povodu “Vienca”, koji je vijekom nadmašio njemačku “Lunu”, morao vidjeti kako se Vrazovo rješenje nametnulo kao svojevrsni standard u strukturiranju časopisa. O tome više u mojoj spomenutoj studiji *Čitanje časopisa*, str. 63!

Hergešićeva ideja pisanja *povijesti hrvatske periodičke štampe*, moglo se vidjeti koje to pretpostavke moraju biti udovoljene da bi se takva povijest mogla uopće napisati. Iz toga se, naime, razabiru strategije koje sudjeluju i bitno utječu na ovaj medij, pa onda preko njegova studija svakako bi se dalo doći do saznanja o naravi i dometima časopisa nakon što se jednom konstituiraju kao autonoman oblik tradicije. Na drugome mjestu, u povodu Gajeve projekta, Hergešić veli da su preporodni listovi najvažnija “žarišta književno-patriotskih nastojanja”, važniji od knjiga, kojih je uistinu u prvo doba relativno malo, što je itekako pogodovalo časopisima, a koji objektivno i računaju na tu vrstu koncesije. Pa iako Gajevo pisanje manje vrijedno, Gajev medijski projekt došao je u pravi čas za akciju, koja se ne može zamisliti bez svojih glasila. S obzirom na prilike, Gajevo je djelo zaista pionirsko, a zasluge su mu prvenstveno u tome jer je okupio i organizirao preporoditelje i to – dodaje Hergešić – “služeći se onim što su drugi stvorili”. A to su za Gajevo doba novi tiskani medij, novine i časopisi, čime se neizravno u konstruiranju prošlosti kao novi kriterij uvodi i medij.¹⁶

III.

“Slučaj dra I. Hergešića”,¹⁷ novoga i nesuđenog docenta Filozofskog fakulteta, čini se da je u drugi plan stavio Hergešićevu

¹⁶ Usp. poglavlje *Granica starije i novije hrvatske književnosti* u istoj mojoj knjizi, str. 13-27!

¹⁷ Pod ovim naslovom “Hrvatska straža” u broju od 13. studenoga 1936. piše: – Slučaj sa spriječenim nastupom predavanja izabranog privatnog docenta za poredbenu književnost na filozofskom fakultetu zagrebačkog sveučilišta i urednika “Tipografijskih” listova dra Ive Hergešića zauzeo je zaslugom masonskih “Novosti”, dra Bazale, “Večerine” “madame Julke”, “Jutarnjeg Lista” i “Obzora” te jučerašnje Wilderove “Nove Riječi” takav opseg, da je postao javni skandal prvoga reda. Kako smo već izvijestili prema “Novostima”, jedna grupa studenata, koju su “Novosti” okrstile “klerikalcima”, na početku predavanja stala je klicati protiv

pionirsku knjižicu *Hrvatske novine i časopisi do 1848.* kada se bila pojavila 1836., dakle, u godini u kojoj se obilježavala stogodišnjica ilirskog pokreta, odnosno “sto godina hrvatske književnosti”, između ostaloga i nizom prevažnih publikacija uključujući, dakako, i Hergešićevu.¹⁸ Dok su gotovo svi zagrebački dnevnici pisali o tome kako je na silu prekinuto predavanje tek imenovana docenta, osječki “Hrvatski list” bio je jedan od rijetkih koji je donio prikaz ove Hergešićeve knjige. Njegov autor, Ernest Bauer (Hergešić ga spominje u svojoj studiji), polazeći od tvrdnje kako “dobar i cjelovit prikaz hrvatskog žurnalizma pripada među one praznine u našoj stručnoj literaturi, koje nas najneugodnije doimlju”, ističe kako se tek Hergešić odvažio riješiti “taj delikatn zadatak”, odnosno “barem djelomično riješiti to pitanje”. Nazivajući mu knjigu “povijesti hrvatskih novina”, a imajući u vidu i drugi svezak “do 1900.” planiran već za sljedeće “III. kolo Male knjižnice M. H.”, Bauer novinstvo vidi ne samo kao “vjerni odraz hrvatske književnosti”, već i kao “najmoderniju književnu vrstu” čiji su “mutni počeci” najviše privlačili historike, pa je Hergešić imao donekle pripravljen teren. Hvaleći mu točnost, priličnu potpunost, inteligenciju, studioznost i marljivost, osječki kritičar – uz poneku kritičku opasku (precijenjenost nekih radova

dra Hergešića “Dolje mason!” Ona je ometala predavanje tako da je dr. Hergešić bio prisiljen prekinuti predavanje. Tim povodom “Novostin” Enes i dr. Albert Bazala proglasili su, da je u ovom slučaju ugrožena “univerzitetska sloboda”, “autonomija univerziteta”, “sloboda nauke” te su doviknuli onima, koji ometaju “slobodu govora” navodne Masarykove riječi: “Silom razjuriť jednu skupštinu može i – razjareni bik”. – Nadalje se u sklopu istoga članka pismom oglasio i Ljubomir Maraković niječući svaku umiješanost u cijelu slučaj kao navodni preten-
denti na isto sveučilišno mjesto, itd.

¹⁸ Riječ je o Minervinu nizu *Sto godina hrvatske književnosti* u kojoj je u povodu godišnjice ilirskog pokreta objavljeno pet antologija, a izvan ovoga niza pojavila se nešto ranija Fancevljeva spomenuta hrestomatija (*Dokumenti...*), potom uz istu godišnjicu i Hergešićeva studija te još neki radovi koji najbolje govore ne samo o važnosti Gajeva projekta, već i o percepciji postpreporodne književnosti kao relativno autonomnoga modela nacionalne književnosti.

o novinstvu i manjkavost u obradi nekih “partija”, npr. Šulekova “Branislava“!), osječki kritičar, vjerojatno naš prvi stručnjak koji je doktorirao na temi oblikovanja javnog mišljenja i autor važne, ali zapravo nepoznate studije *Die Entwicklung der Publizistik in Kroatien* (Zagreb, 1942.), zaključuje kako je “u svemu ova knjiga lijep prilog hrvatskoj kulturnoj povijesti, te se njen drugi dio očekuje s velikim interesom”.¹⁹

Što se kasnijih odjeka ove Hergešićeve studije tiče, njih zapravo i nema. To se može tumačiti dvojako – s jedne strane prevagom ostaloga dijela Hergešićeva ionako bogatoga opusa, u prvom redu interesom za komparatističke-teatrološke teme osnivača sve utjecajnije zagrebačke komparatistike, s druge u hrvatskoj znanosti generalno sve donedavna slabim zanimanjem za studij medija, pa tako i periodike. Zato ostaje da se vide izvori u kojima bi se po njihovoj naravi moglo očekivati da se barem spomene i ovaj Hergešićev rad.

Da posao i nije tako zahtjevan, pokazuju enciklopedije i leksikoni u kojima se Hergešićeva knjiga iz 1936. navodi samo unutar predmetne literature, a u književnopovijesnim pregledima čak ni tamo. Ne spominju je ni oni književni povjesničari koji su – poput Antuna Barca, Ive Frangeša i Miroslava Šicela – unutar svojih sinteza posebno poglavlje posvetili upravo časopisima čineći ih arbitrima književnoga života ravnopravno s piscima i djelima.²⁰ Ne spominje je ni Miroslav Vaupotić u studiji *Časopisi*

¹⁹ Ernest Bauer, *Dr. Ivo Hergešić: Hrvatske novine i časopisi do 1849.*, Zagreb 1936. Izdanje Maticе Hrvatske. “Hrvatski list”, Osijek, utorak, 23. veljače 1937, str. 10. – U “Jutarnjem listu” od 21. veljače 1937. kratki je osvrt o novoj Hergešićevoj knjizi napisao Branko Krmpotić, a potom su se još dva pojavila u časopisima “Hrvatska revija” i “Književni horizonti”, a 1938. i u “Leipziger Vierteljahresschrift für Südosteuropa”. Usp. dosad najpotpuniju Hergešićevu Biibliografiju u sklopu njegovih izabranih djela, svezak *Komparativna književnost* (Zagreb: Ex Libris, 2005)!

²⁰ Usp. moj rad *Status časopisa u Šicelovoj Povijesti* u zborniku “Osmišljavanja” (ur. V. Brešić), Zagreb: FF-press, 2006, str. 471-492!

od 1914–1963. koja je objavljena u sklopu *Panorame hrvatske književnosti 20. stoljeća* u kojoj i Hergešićeva studija o hrvatskoj moderni.²¹ Zato, međutim, isti Vaupotić na samome početku po mnogo čemu također pionirskog priloga hrvatskome časopisoslavlju navodi kako je “o časopisima razdoblja hrvatske moderne pisao dr. I. Hergešić”, misleći na Hergešićevo poglavlje unutar spomenute *Panorame*. Štoviše, svoj prilog Vaupotić vidi kao nastavak dotičnog poglavlja u sklopu kojega se tretiraju časopisi do Prvog svjetskog rata, “a mi ćemo razmotriti časopise od doba prvog svjetskog rata pa do danas”, najavljuje Vaupotić u istoj rečenici. Tako je, zahvaljujući u prvome redu ovoj dvojici autora, dotične 1965. godine domaća historiografija dobila prvi pregled književnih časopisa 20. stoljeća, odnosno najvećega njegova dijela koji pokriva pojam modernizma; osim Hergešićeva, dotad je, naime, postojao samo Barčev pregled periodike romantizma (ilirizam i Bachova apsolutizma), dok će nakon Vaupotićeva priloga prazninu za razdoblje realizma popuniti 1975. Ivo Frangeš.²²

²¹ Ivo Hergešić, *Hrvatska moderna*, str. 43–260, u: *Panorama hrvatske književnosti XX stoljeća*. Priredio Vlatko Pavletić. Zagreb: Stvarnost, 1965.

²² Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, 4: *Realizam*. Zagreb: Liber – Mladost 1975. – Što se Hergešićeve moderne tiče, poglavlje o njezinim časopisima, lišeno onih predradnji na koje se mogao oslanjati u svojoj studiji o novinama i časopisima do 1848., u neku je ruku također fundamentalno. Njezina ključna teza o moderni kao “uvodnoj fazi naše književnosti XX. stoljeća”, tj. “kretanje u novo” koje je “Barac nazvao *zaokretom prema Evropi*”, uvelike počiva na korelaciji medija i društvena slike, iz čega bi se dalo zaključiti – baš kao i u *Hrvatskim novinama i časopisima* – kako u modernizaciji hrvatskoga društva i njegove književnosti “velike i nesumnjive zasluge” pripadaju upravo časopisima. Tragom Hergešićeve moderne išli su gotovo svi kasniji istraživači, a časopisi moderne postali su najtemeljitije istražena časopisna partija u našoj historiografiji (M. Marjanović, N. Košutić-Brozović, D. Kapetanić, V. Flaker, M. Šicel, S. Marijanović, V. Brešić). Prije Hergešića jedino je D. Prohaska u svome *Pregledu savremene hrvatsko-srpske književnosti* (Zagreb, 1921.) u sklopu poglavlja o hrvatskoj moderni na nekoliko stranica prikazao u zasebnome potpoglavlju glavne časopise ovoga razdoblja, dok Šime Vučetić svoj pregled *Hrvatske književnosti 1914 – 1941.* (Zagreb, 1960.) uglavnom i temelji na pregledu časopisne produkcije čime se –

Očekivalo bi se kako će stanje u pogledu Hergešićeve studije bolje biti barem u preglednim radovima o ovome zaslužnome i svestranome istraživaču. Međutim, u biblioteci *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, u kojoj Hergešić dijeli 122. svezak s Josipom Horvatom i Josipom Torbarom, *Hrvatske novine i časopisi do 1848.* spominju se ponovo samo u bibliografiji, dok u predgovoru Hergešićevim izabranim djelima ni riječi. Dok se ta činjenica može pravdati priređivačevim kriterijima zbog kojih unutar istih korica bez glasa prolazi i Horvatova *Povijest novinstva*, teško da bi se moglo pravdati Horvatovo eventualno zaboravljanje Hergešićeva naslova.

I doista, Josip Horvat u maniri svoga nešto mlađega prethodnika na samome početku “prvog pokušaja da se prikaže prošlost novinstva Hrvatske od prve pojave novina u drugoj polovici XVIII. stoljeća do drugog svjetskog rata”, navodeći zaslužne prethodnike, ističe kako je “tek 1936. izašao prvi priručnik za povijest novinstva Hrvatske, djelo dr. Ive Hergešića, *Hrvatske novine i časopisi do 1848.*, rad značajan već i po tome, što je pisac bio praktični novinar, pa je drugačije gledao prošlost novina od književnog ili političkog historičara”.²³ A tijekom ispisivanja svoje povijesti Horvat, istina, rijetko se poziva na Hergešića, ali u skladu s vlastitom akribijom i projekcijom prave povijesti, a ne informativnog priručnika, kako je i sam nazvao Hergešićevu knjigu, prati glavne tokove nacionalne povijesti i njezine medijske radijacije. Ono što bitno razlikuje ovu dvojicu autora svakako je stupanj angažiranosti nacionalnim kulturnim i političkim temama, jer Horvatovoj povijesti prethode u prvome redu dvije također fundamentalne studije *Politička povijest Hrvatske* (I, 1936. II, 1938) i

uza svu ideološku impostaciju – najviše približio pojmu časopisa kao “motora književnosti”, kako ih je nazvao Stanislav Šimić. No, Vaupotić prvi piše specijalnu studiju o časopisima gotovo cijele jedne epohe.

²³ Josip Horvat, *Povijest novinstva u Hrvatskoj 1771-1939*. Zagreb: Stvarnost, 1962; Golden marketing – Tehnička knjiga, 2002.

Kultura Hrvata kroz 1000 godina (1939), te nekoliko monografija o ključnim figurama novije nacionalne političke povijesti – od Ljudevita Gaja, preko Ante Starčevića do Frana Supila, pa se to nužno odrazilo i na njihove radove. No, upravo tako zamišljao je i mladi Hergešić ona, kako ih je nazvao, neophodna i zahtjevna istraživanja koja bi prethodila povijesti nacionalne štampe, pa se može zaključiti kako je Hergešićeva studija u svakome pogledu uključena u Horvatom projekt prve i još uvijek jedine povijesti našega novinstva.

U najnovije doba pojavio se još jedan pokušaj inventariziranja novinske prakse u Hrvata. Riječ je o *Hrvatskom novinarstvu u 20. stoljeću* novinara i urednika Božidara Novaka koja se u uvodnim svojim dijelovima oslanja na prethodna istraživanja, pa tako i na Hergešićeva i, posebice, Horvatova.²⁴ Iako se radi o drukčijem interesu, tipu istraživanja i pristupu, ali i ovaj put autora koji je i sam bio novinski praktičar kao što su to bili i Horvat i Hergešić, može se bez ikakve dvojbe ustvrditi kako je Hergešić s ovim svojim pionirskim djelom postao fundamentalnom komponentnom studija hrvatskih tiskanih medija i jednim od pionira ne samo našega časoslovlja, već i mediologije ili onoga što je njegov monograf, Nikola Batušić, svojedobno nazvao *mezologijom* – “zna-nošću o posrednicima”.²⁵

²⁴ U poglavlju o zagrebačkoj proslavi 100 godina hrvatskog novinstva i 25 godina Hrvatskog novinarskog društva Novak spominje, između ostalih, i Hergešićev referat *Jedan vijek hrvatskog novinstva* o stotoj obljetnici Gajevih “Novina” iz kojega uzima i poveći citat u kojemu njegov autor komentira tadašnje prilike hrvatskog novinstava, no ni riječi o Hergešićevoj knjizi koja se nedugo potom bila pojavila. Zato Novakov predgovarač, Srećko Lipovčan, uspoređujući Novakov pothvat s Horvatovim iz 1962., u bilješki ističe: “I danas u najvažnijim ocjenama besprijekoran, ali vrlo sažet Hergešićev prikaz hrvatskih novina i časopisa dospio je samo do godine 1948”. Hergešićevu će studiju Novak navesti među ostalim izvorima u svome uvodom poglavlju o prvim hrvatskim novinama. Usp. Božidar Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Zagreb: Mediapress, 2005!

²⁵ Posebna strana ove Hergešićeve knjige je njezin znanstveno-popularan stil, a naročiti šarm cijeloj studiji daju autorova česta upućivanja na vrijeme nastajanja i pisanja.

Naime, osim komparatistike i teatrologije, Hergešićevo zanimanje i za film svrstava ga u pionire i na tome području, što u konačnici potvrđuje generalnu ocjenu o njegovoj modernosti. A da je poživio još barem desetak godina, nema sumnje da bi se svojom “sklonošću svim novim sredstvima priopćavanja” (Nikola Batušić) jednako dobro snašao i u eri računalne tehnologije. Pionirskim zanimanjem za rubne kulturne fenomene, u koje svakako ide i Hergešićev interes ne samo za Zane Greya, Karla Maya, detektivske romane te cijelu “kriminalnu književnost, koja nije kriminalna” (1961), veći i našu Mariju Jurić Zagorku, tj. upućivanjem na potrebu izučavanja i onih tema koje su dotad ostajale izvan uobičajene akademske prakse, s razlogom bi se Ivu Hergešića moglo smatrati i svojevrsnom pretečom kulturalnih studija, a sasvim sigurno osebjunim intelektualcem čije je ime nezaobilazno u procesu preobrazbe hrvatskoga akademskog establišmenta.